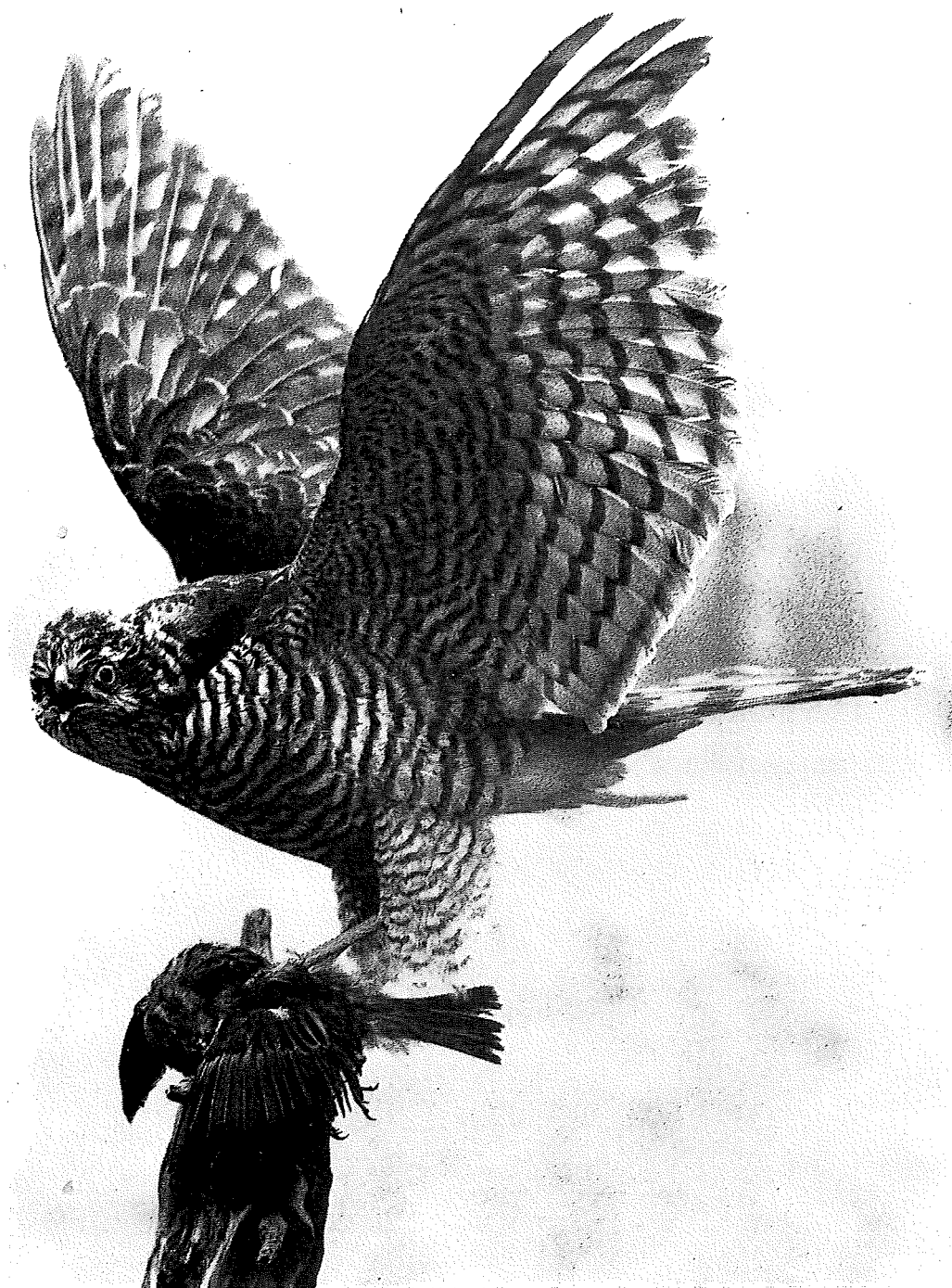
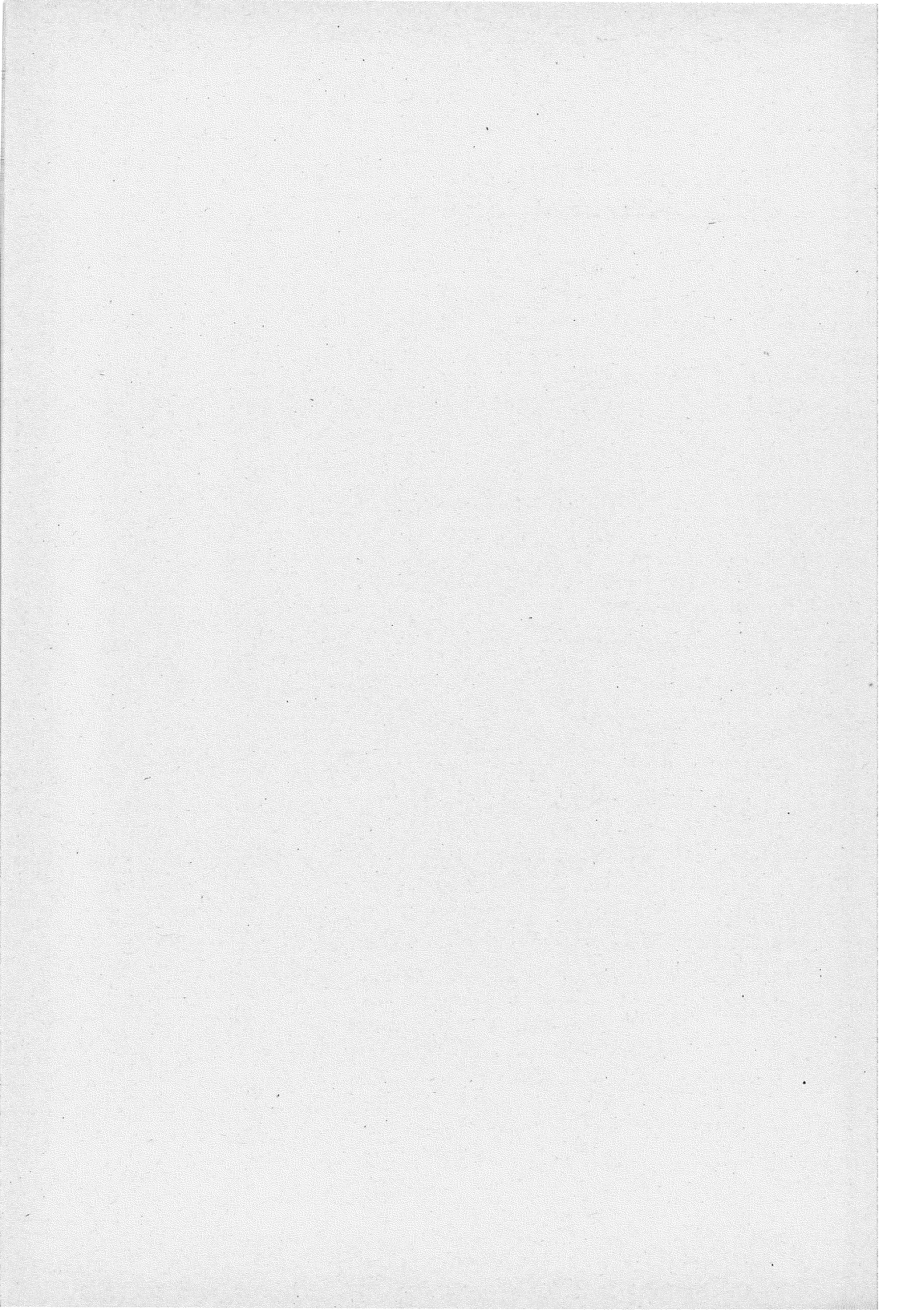

NATUUR- EN MILIEU- EDUCATIE IN MUSEA

NATUUR- EN MILIEU- EDUCATIE IN MUSEA

De minister van Landbouw,
Natuurbeheer en Visserij
ir. G.J.M. Braks
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Bericht op

Nummer
90515

Datum
15 augustus 1990

Onderwerp
Advies musea

Hierbij biedt de Natuurbeschermingsraad u een advies aan over de bevordering van natuur- en milieu-educatie in musea. Bedoeling van dit ongevraagde advies is dat onderwerpen van natuur en milieu, ingebed in de bestaande thema's van individuele musea, duidelijker in het publiekgerichte werk worden opgenomen dan nu het geval is. De raad signaleert een grote lacune op dit terrein bij de meeste musea, uitgezonderd die in de natuurhistorische sector.

De raad is van mening dat iedere inwoner van dit land in beginsel toegang dient te hebben tot voorzieningen die kennis en inzicht op het gebied van natuur en milieu bevorderen. Musea, in brede zin van het woord, zijn publiekgerichte instellingen die zulke doelen (kunnen) nastreven. Gezien uw (mede)verantwoordelijkheid voor het beleidsterrein van de natuur- en milieu-educatie (in het bijzonder de algemene ecologische vorming), meent de raad dat dit advies direct van belang is voor de beleidsontwikkeling in uw ministerie.

Het advies zal tevens aan de eerstverantwoordelijke minister voor het museumbeleid, de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, worden aangeboden.

Het advies heeft in feite twee hoofdgeadresseerden: naast de overheid de musea zelf. De raad meent dat initiatieven ook van de kant van de musea zelf dienen te komen, zowel van deze individueel als van de daarmee in relatie staande organisaties en functionarissen.

Bijlagen

Bladzijde

Nummer

Datum

2

90515

15 augustus 1990

In het advies wordt ten behoeve daarvan een aantal aanbevelingen gedaan.

De raad constateert in het advies dat ook andere ministers een zekere mate van beleidsmatige betrokkenheid bij dit onderwerp (kunnen) hebben. Hij verzoekt u dan ook het advies aan dezen te doen toekomen ten behoeve van een interdepartementale bespreking.

Het advies zal op de gebruikelijke manier openbaar worden gemaakt.

De voorzitter,

De secretaris,

H.J.L. Vonhoff

A.C. Bertoen

INHOUD

PAGINA

1	INLEIDING	1
1.1	Achtergronden	1
1.2	Waarom dit advies?	2
1.3	Voorbereiding van het advies	5
2	BESCHRIJVING VAN MUSEALE INSTELLINGEN	6
2.1	Overzicht	6
2.1.1	Inhoudelijke specialisatie	6
2.1.2	Geografische oriëntatie	8
2.1.3	Museale taken	10
2.1.4	Vermaatschappelijking	10
2.2	Ontwikkeling van het educatieve werk	11
2.2.1	Inleiding	11
2.2.2	Methoden	12
2.2.3	Educatieve principes	13
2.2.4	Uitwerkingen	17
2.3	Conclusie	18
3	NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE EN MUSEA	20
3.1	Begripsvorming	20
3.2	Natuur en milieu als thema in musea	21
3.3	Ondersteuning	23
3.4	Musea in de natuur- en milieu-educatie; enkele conclusies	25
3.5	Knelpunten bij de realisering van natuur- en milieu-educatie in musea	26

4	NAAR EEN (VER)NIEUW(D) EDUCATIEF MUSEUM	
4.1	Voeding vanuit onderzoeks- en verzamelbeleid	29
4.2	De tripartite benadering	30
4.3	Extra-murale activiteiten	35
4.4	Toepassingen	37
5	OVERHEIDSBELEID	40
5.1	Betrokken ministeries	40
5.2	Beleidsvelden en -verantwoordelijkheden	41
5.3	Provinciale en gemeentelijke overheden	44
6	AANBEVELINGEN TER VERSTERKING VAN NATUUR- EN MILIEU- EDUCATIE IN MUSEA	45
	LITERATUUR	48

1 INLEIDING

1.1 Achtergronden

In 1978 bracht de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie (CNBE) het advies 'Educatief werk in natuurhistorische musea en bezoekerscentra' uit aan de toenmalige minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM). Daarin werd een uitgebreide wensenlijst opgenomen voor educatief werk in zulke musea. Ook werd duidelijk gemaakt welke personele en materiële eisen gesteld moeten worden aan een goed functionerende educatieve dienst.

Dat advies bracht in het veld van de musea geen aantoonbare effecten teweeg. Immers, naar bleek, werd niet ingegaan op kwesties als de zin van educatief werk in musea, de verhouding tot andere museale basisfuncties, de mogelijkheden met betrekking tot bepaalde doelgroepen, de verhouding tot de natuur- en milieu-educatie en de plaats van natuur- en milieu-educatie in musea.

Daarom - en om de Basisvisie op de natuur- en milieueducatie (Natuurbeschermingsraad, 1985) te toetsen aan de mogelijkheden in het museale veld - werd besloten ongevraagd een advies over deze materie op te stellen.

In de nota 'Het beleid ten aanzien van de natuurhistorische musea' (1987) gaf het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) duidelijk aan dat, hoewel de generale verantwoordelijkheid voor het natuurhistorische museumbestel bij dat ministerie berust, de mogelijkheden voor het functioneren van natuurhistorische musea mede worden bepaald door het beleid van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. In het bijzonder geldt dit voor het beleid ten aanzien van het verlenen van vergunningen en van de natuur- en milieu-educatie.

Het gaat echter niet alleen om natuurhistorische musea die vaak een traditie hebben op het gebied van de natuur- en milieu-educatie. Omdat natuur- en milieu-educatie geen sectorale aangelegenheid is, worden in dit advies ook cultuurhistorische musea in de discussie betrokken.

Daarbij valt het accent op volkenkundige, historische en technische musea.

Planten- en dierentuinen zijn ook museale instellingen. Hoewel er op functionele gronden veel voor te zeggen is om ze tegelijkertijd in dit advies te behandelen, zijn hun organisatorische opzet, werking en relatiepatronen heel anders dan bij musea. Daarom komen hier - om redenen van herkenbaarheid - alleen de musea aan de orde.

1.2 Waarom dit advies?

De wens om ongevraagd advies uit te brengen over het onderwerp 'natuur- en milieu-educatie in musea' wordt, naast de hierboven genoemde motieven, ingegeven door enkele ontwikkelingen in het veld van de musea. Deze kunnen gevolgen hebben voor de natuur- en milieu-educatie in die instellingen. Zo worden de museale instellingen door de huidige bezuinigingen gedwongen in hun activiteitenpatroon kosten en baten meer in evenwicht te brengen. Daarnaast zien musea zich genoodzaakt om te zien naar alternatieve, of in ieder geval additionele, inkomstenbronnen. Hierbij spelen bezoekersaantallen een sleutelrol. Een en ander heeft tot gevolg dat musea zich duidelijker dan ooit moeten profileren. Deze profilering betreft de invulling en interne afstemming van alle museale functies, maar spitst zich toe op de communicatieve (= publiekgerichte) functies.

Verschillende auteurs in binnen- en buitenland wijzen in dit verband op een vrij ingrijpende verschuiving van educatie naar recreatie, van informatieoverdracht naar amusement. Deze verschuiving is het gevolg van een toenemende verzakelijking (vercommercialisering) van het beheer en de overdracht van het culturele en natuurlijke erfgoed. In Engeland wordt de laatste tijd een opmerkelijk aantal congressen en publikaties gewijd aan het fenomeen 'heritage business'/'heritage industry' (Hewison, 1987), terwijl in Nederland in toenemende mate wordt gesproken over 'city marketing' en het 'toeristische produkt'.

Een groeiend aantal museale instellingen ontleent hieraan een nieuw elan. De ontwikkeling van het educatieve werk daarentegen stagneert nogal eens. Gretig worden marketingmodellen uit de commerciële sector overgenomen. Publiekgerichtheid verschraalt tot denken in termen van financieel rendement. Voormalige educatieve medewerkers houden zich steeds meer bezig met publiekswerving, public relations en fondswerving (Willink, 1987). De lange-termijngevolgen van deze ontwikkeling voor de inhoud van het publiekgerichte werk zijn moeilijk te voorspellen. Uit de literatuur blijkt wel een toenemende zorg over het handhaven van kwaliteit en integriteit. Deze zorg is overigens vergelijkbaar met de kritiek die de laatste paar jaar wordt geleverd op de massamedia, met name de televisie (zie bijvoorbeeld Postman, 1986).

Toch zijn er ook andere geluiden te horen. Daar waar de discussie over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van kunstmusea passé lijkt (De Rook, 1987) en die verantwoordelijkheid van historische en volkenkundige musea op dit moment wat minder accent krijgt, lijkt die over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van technische en natuurhistorische musea (weer) op te leven. Carnes (1986) bepleit een 'responsible profile' van musea. Zij constateert dat Amerikaanse technische musea 'devote energy and resources to communicating the facts and concepts of science and technology through the most up-to-date and imaginative, interpretive and aesthetic method, without so much as a nod in passing to the ethical problems the subject matter raises'. In bijna gelijklopende woorden merkt Gettmann (1987) op dat de discussie over de werkelijke oorzaken van de milieuproblematiek in natuurhistorische musea ontbreekt.

In het belangrijke rapport 'Museums for a new century', uitgebracht door de American Association of Museums (1984), wordt gesteld: 'The potential power of the exhibition requires that the medium be used responsibly, with full recognition of the museum's intellectual independence, its integrity and authority as an institution and the obligation inherent in its public educational role'.

De sterk toegenomen publieke belangstelling voor musea, in relatie tot de hierboven gesignaleerde financiële problematiek, geeft de in dit citaat uitgesproken ethische opdracht extra gewicht.

Ten aanzien van het thema 'natuur en milieu in musea' wordt die ethische opdracht echter vooral gemotiveerd vanuit de voortgaande aantasting van ons leefmilieu. Dit is het werkterrein van de natuur- en milieu-educatie.

Natuur- en milieu-educatie is de afgelopen vijftien jaar sterk geëvolueerd van een activiteit die veelal de samenhang tussen natuurlijke processen, fenomenen en objecten verklaarde, tot één die tracht de menselijke en maatschappelijke achtergronden van milieuproblemen te verduidelijken en op grond daarvan handelings- en besluitvormingsalternatieven te bieden.

De doelstellingen van de World Conservation Strategy (WCS) (IUCN, 1980) vormen een belangrijke leidraad bij de invulling van natuur- en milieu-educatieprojecten. Deze doelstellingen zijn:

- behoud van essentiële ecologische processen en het leven ondersteunende systemen,
- behoud van de genetische verscheidenheid,
- verzekering van een duurzaam gebruik van soorten, ecosystemen en natuurlijke hulpbronnen.

De voor het publiekgerichte werk niet eenduidig gunstige ontwikkelingen in musea vormen het uitgangspunt voor dit advies. De inhoud van het advies wordt daarnaast bepaald door de praktische problemen waarmee musea zich geconfronteerd zien bij het vormgeven van natuur- en milieu-educatie in hun activiteiten. Hieruit volgt de centrale probleemstelling:

1. wat moet men zich voorstellen bij natuur- en milieu-educatie in musea?
2. hoe kan het natuur- en milieu-educatieve werk in musea verbeterd worden?
3. op welke wijze dient de overheid in haar beleid met betrekking tot de natuur- en milieu-educatie aandacht te besteden aan de mogelijkheden die musea dienaangaande bieden?

1.3 Voorbereiding van het advies

Gezien de gedeelde verantwoordelijkheid van de ministers van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) en van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij ten aanzien van natuur- en milieu-educatie in musea (die ook tot uiting komt in de participatie van het ministerie van WVC in de Interdepartementale Werkgroep Natuur- en Milieu-educatie), werd dit advies in samenwerking met de Commissie van Advies voor de Natuurhistorische Musea* voorbereid.

Het advies werd in opdracht van de Commissie voor Natuurbeschermings-educatie samengesteld door een werkgroep die bestond uit:

ir. H.G. van der Flier (medewerker Tropenmuseum), mw. drs. J. Herder-Brouwer (lid Commissie van Advies voor de Natuurhistorische Musea), drs. W. Kornet (lid CNBE), ir. Chr. Maas Geesteranus (eindredactie, secretaris CNBE), drs. P.J.A. van Mensch (voorzitter, voormalig lid CNBE).

* Nu: Subcommissie Natuurhistorische Instellingen van de Rijkscommissie voor de Musea

2 BESCHRIJVING VAN MUSEALE INSTELLINGEN

2.1 Overzicht

Museale instellingen houden zich per definitie bezig met het verwerven, beheren en onderzoeken van de materiële getuigenissen van de mens en zijn omgeving. De vierde museale functie is de overdracht van kennis. De in de loop van de moderne museale geschiedenis optredende tendens tot specialisatie heeft geleid tot een gedifferentieerd museumbestel. Deze differentiatie betreft de inhoudelijke specialisatie (vakgebied), de geografische oriëntatie en niet in de laatste plaats de invulling en interne afstemming van de museale taken.

2.1.1 Inhoudelijke specialisatie

De grondslag van het 'moderne' museum werd gelegd in de 18e eeuw. Een goed voorbeeld van de 'oervorm' van het moderne museum is Teylers Museum te Haarlem, waar kunst, techniek en natuur hand in hand gaan. Een van de kenmerkende ontwikkelingen in de 19e eeuw was de geleidelijke opsplitsing van dergelijke multidisciplinaire musea in zelfstandige monodisciplinaire eenheden. Generaliserend kan men stellen dat eerst de cultuurhistorische collecties gescheiden werden van de natuurhistorische, waarna ook de volkenkundige collecties een zelfstandige status kregen. Tenslotte werden aan het einde van de 19e, begin 20e eeuw de historische collecties gescheiden van de kunstcollecties. In Nederland was dit proces minder duidelijk dan in verschillende andere landen. Toch zien we ook hier een tendens tot specialisatie: Artis droeg zijn volkenkundige collectie over aan het Tropenmuseum, het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie splitste de geologische collecties af (Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie). In de tweede helft van de 19e eeuw ontstonden musea met een nieuw verzamelgebied: kunstnijverheid en vooral techniek. Aanvankelijk waren de technische musea encyclopedisch van opzet. In de loop van de 20e eeuw vinden we in deze sector ook een sterke tendens tot specialisatie.

Bijna iedere techniek en iedere objectcategorie heeft momenteel wel een eigen museum.

Door de specialisatie kan het zicht op samenhang verloren gaan. Hoewel de scheiding van natuurhistorische en volkenkundige collecties belangrijk is geweest voor de ontwikkeling van de etnografie, betekende dit een verarming naar twee kanten: de mens verdween uit de natuurhistorische presentatie, terwijl in de volkenkundige presentaties de natuur verdween. In de cultuurhistorische sector werd kunst geïsoleerd uit haar maatschappelijke/historische context en werden produkt en produktieproces gescheiden.

Specialisatie in de museale sector liep parallel met academische specialisatie. Er ontstonden steeds duidelijker verschillen tussen voorwerpgerichte en niet-voorwerpgerichte specialisaties. De niet-voorwerpgerichte specialisaties liggen veelal buiten het gezichtsveld van de musea. In historische musea werkten aanvankelijk kunsthistorici, omdat de 'gewone' historici traditioneel niet gewend zijn om met objecten te werken. Op het terrein van de volkenkunde wordt nadrukkelijk onderscheid gemaakt tussen museumantropologie en instituutsantropologie. De museumantropoloog houdt zich bezig met de materiële cultuur; de instituutsantropoloog houdt zich met andere aspecten van cultuur bezig. Op het terrein van de natuurlijke historie is de taxonomie een museumgebonden specialisatie. Genetica, ethologie en biochemie orden niet of nauwelijks opgenomen in het wetenschappelijke werk van natuurhistorische musea. Ecologie wordt steeds meer onderdeel van zowel het publiekgerichte werk als het onderzoek in natuurhistorische musea, vooral de regionale musea.

Halverwege de 19e eeuw ontstond het bipartite museummodel: er werd een duidelijke scheiding aangebracht tussen presentatie en depot. Mede hierdoor kwam er in de presentatie zowel in figuurlijke als in letterlijke zin ruimte voor niet-museumgebonden disciplines. Nog meer mogelijkheden voor deze disciplines ontstonden door het invoeren van het fenomeen 'tijdelijke tentoonstelling' aan het einde van de 19e eeuw. Die ontwikkelingen zetten zich vooral na de Tweede Wereldoorlog sterk door.

Er ontstond een grote mate van interne specialisatie in de grotere musea. De externe specialisatie uitte zich in een bijna exponentieel toenemende groei van het aantal musea.

Sinds de jaren '70 zien we echter ook een tegenbeweging. Deze uit zich vooral in het tentoonstellingswerk en in mindere mate in de organisatie van de musea. De tegenbeweging is het minst duidelijk in het wetenschappelijke werk van musea.

In de VS bijvoorbeeld werden natuurhistorische musea omgezet in 'science centres'. Hierbij wordt de archieffunctie (het bijeenbrengen en beheren van een collectie) opgegeven ten gunste van een nadrukkelijker invulling van de publiekgerichte functie. De inhoud van de presentatie verandert van natuurlijke historie - met een nadruk op taxonomie - in biologie met een duidelijke link naar natuur- en scheikunde.

In het Natural History Museum te Londen worden de verschillende afdelingen in toenemende mate geïntegreerd (in de presentatie).

In het Noorder Dierenpark te Emmen is sinds enige tijd een volkenkundige presentatie opgenomen. Vooral in tijdelijke tentoonstellingen is sprake van discipline-overstijgende tendensen.

2.1.2 Geografische oriëntatie

De meeste musea die in de 18e en begin 19e eeuw ontstonden, zijn internationaal georiënteerd, zowel wat betreft de samenstelling van de collectie als wat betreft de doelgroep(en) waarop men zich richt. In de loop van de 19e eeuw ontstonden daarnaast stedelijke musea met een vooral lokale reikwijdte. Aanvankelijk waren in deze musea kunst en geschiedenis sterk gemengd, maar met name in de 20e eeuw werden deze disciplines en hun collecties gescheiden. Na de Tweede Wereldoorlog maakten vooral de historische afdelingen een sterke ontwikkeling door.

In het begin van de 20e eeuw ontstonden ook buiten de grote steden lokaal gerichte musea. Dit zijn veelal musea met een heemkundig karakter: een mengeling van geschiedenis, volkskunde en natuurlijke histo-

rie. Tegelijkertijd werden ook lokaal gebonden natuurhistorische musea opgericht.

Het oudste in Nederland is Natura Docet in Denekamp (1881). Door hun nadruk op faunistiek en floristiek legden deze musea een basis voor de ecologie.

De jaren '70 kenmerkten zich door de opkomst van (para)museale instellingen die zich qua geografische oriëntatie nog verder beperken. Een voorbeeld van dergelijke instellingen is het bezoekerscentrum. In Nederland is het publiekgerichte werk van bezoekerscentra in het algemeen georiënteerd op het omliggende gebied. In Engeland ontstond naar analogie van dergelijke bezoekerscentra een toenemend aantal historische informatiecentra over het stedelijke gebied ('heritage centres'), terwijl in de Verenigde Staten vele wijkmusea ('neighborhood museums') een belangrijke rol speelden (en spelen) bij de emancipatie van etnische groepen in achterstandsituaties.

De tendens tot geografische decentralisatie en specialisatie haakte aan bij een tendens tot in-situbehoud van het culturele en natuurlijke erfgoed. Naast de reeds langer bestaande natuurreservaten werden meer recent ook geologische reservaten (geamonumenten) gesticht. Naast de reeds langer bestaande historische huizen (ook wel 'aangeklede monumenten' genoemd) ontstonden in de sfeer van de industriële archeologie vele (para)museale instellingen. Deze beperken zich tot één bedrijf of zelfs één machine (poldergemaal de Cruquius), al of niet ontwikkeld tot een zogenaamd 'gedeconcentreerd museum' (Aldfaers Erf, Westfälisches Industriemuseum). In het proces van decentralisatie en in-situbehoud verschoof de historische inhoud van diachroon naar synchroon. Tegelijkertijd ontstond meer aandacht voor de context van het object hetgeen in de cultuurhistorie een goed aanknopingspunt biedt voor een ecologische benadering.

2.1.3 Museale taken

Hoewel musea zich kenmerken door het in samenhang vervullen van de taken verwerving, beheer, onderzoek en overdracht, bestaan er aanmerkelijke verschillen tussen musea onderling ten aanzien van de wijze waarop dit geschiedt. Er zijn musea die zich heel nadrukkelijk profileren als wetenschappelijke instelling ('onderzoeksmusea') en de publiekgerichte taak als afgeleide daarvan zien. Sommige musea daarentegen, vooral de natuurhistorische, zien zich in eerste instantie als publiekgerichte instelling. Bij deze musea zijn collectiebeheer en onderzoek een afgeleide taak. Deze keuzen hebben belangrijke consequenties voor het leggen van prioriteiten ten aanzien van de inzet van de beschikbare middelen.

In de periode van groei (tot ongeveer 1980) ontstond een gedifferentieerde interne organisatiestructuur. De personeelsopbouw tussen de afdelingen en de taakomschrijvingen weerspiegelden de gemaakte keuzen. Vanaf de vijftiger jaren ontstonden aparte diensten die zich richtten op de publiekgerichte activiteiten: de educatieve diensten.

Het voordeel van interne specialisatie is professionalisering. Een nadeel is de 'verkokering', de kans op polarisatie, temeer daar beroepskrachten vooral vanuit hun specialisme denken en handelen en daarbij vaak het algemene kader uit het oog verliezen. Deze verkokering verzwakt vaak de positie van het educatieve werk, vooral in de musea die zichzelf niet expliciet zien als educatieve instelling.

2.1.4 Vermaatschappelijking

Behalve van interne specialisatie en professionalisering was er in de loop van de 19e en 20e eeuw ook sprake van een toenemende mate van 'democratisering' van het museum. Het stelde zich steeds nadrukkelijker open voor een zo breed mogelijk samengesteld publiek. Deze actieve openheid van de musea wierp zijn vruchten af. Het museumbezoek nam spectaculair toe. In alle categorieën van musea nam het aandeel van lager opgeleiden en bezoekers met een laag beroepsprofiel toe.

Technische en natuurhistorische musea tonen overigens een bezoekerssamenstelling die relatief veel meer spreiding naar opleiding te zien geeft dan kunstmusea.

In samenhang met deze 'democratiseringstendens' in de bezoekerssamenstelling ging het museum zich ook inhoudelijk op zijn publiek richten. Dit culmineerde in de zeventiger jaren toen musea werden gezien als instrumenten van het welzijnsbeleid. Het publiekgerichte werk werd gezien als vorm van sociaal-cultureel werk. De andere museale taken werden niet in dat proces betrokken.

2.2 Ontwikkeling van het educatieve werk

2.2.1 Inleiding

Over de educatieve potentie van een museale presentatie wordt zeer verschillend gedacht. Er is de laatste jaren vrij veel onderzoek verricht naar de effecten van museale presentaties. Het blijkt dat deze vooral liggen in het vlak van kennisvermeerdering. Effecten op het gebied van de emotie en vaardigheden zijn moeilijker te traceren. Musea zijn gewend het aantal bezoeken te tellen. Om hoeveel bezoekers het gaat, is in het algemeen niet bekend. Gegevens over herhalingsbezoek ontbreken vrijwel. Toch kan worden vastgesteld dat ieder museum beschikt over een eigen vast publiek, dat wil zeggen een kleine of grote groep van mensen die met enige regelmaat het museum bezoeken of deelnemen aan de activiteiten. De omvang van deze publieksgroep is in het algemeen gerelateerd aan de regelmaat waarmee het museum zijn tentoonstellingen wisselt. Ook andere activiteiten van het museum spelen een rol. Hoe actiever het museum is, hoe groter de groep van vaste bezoekers.

2.2.2 Methoden

Aanvankelijk beperkte het publiekgerichte werk zich tot het presenteren van de collectie of delen daarvan. In natuurhistorische musea komen we deze objectgerichte benadering hoofdzakelijk tegen in de vorm van taxonomische overzichten, in andere musea in de vorm van chronologische en typologische reeksen. Bij deze benaderingswijze wordt sterk vanuit de objecten gedacht, waarbij de ordening bepaald wordt door het museumspecifieke onderzoek.

Later ontstonden presentaties waarbij niet de objecten maar de thema's centraal staan: themagerichte (thematische) presentaties.

Eerstgenoemde ordening vinden we vooral in de vaste presentatie terug, de thematische presentaties vooral in de tijdelijke tentoonstellingen. Veel thema's zijn moeilijk te visualiseren aan de hand van museumobjecten. In zulke gevallen maakt men gebruik van foto's, diagrammen, modellen, enz. Themagerichte presentaties zijn vaak minder collectiegebonden dan systematische; soms is er zelfs in het geheel geen relatie met de collectie.

In de sector van de technische musea hebben zich naast 'science museums' ook 'science centres' ontwikkeld. 'Science museums' zijn collectiegericht en daarmee automatisch historisch. In 'science centres' gaat het om het visualiseren van natuurwetenschappelijke en technische principes die niet in eerste instantie aan de hand van historische voorwerpen worden gedemonstreerd. 'Science museums' zijn collectievormend en hebben veelal ook een wetenschappelijke taak; 'science centres' zijn niet collectievormend en hebben uitsluitend een educatieve taak.

Vanaf het begin van deze eeuw - in Nederland vooral na 1950 - heeft zich een werksoort ontwikkeld als aanvulling op de presentatie: het educatieve werk. Men achtte de presentatie te algemeen of te moeilijk voor bepaalde doelgroepen, met name kinderen. Aanvankelijk bestond educatief werk uit het geven van een toelichting bij de presentatie (rondleidingen). Later - na het ontstaan van aparte educatieve diensten - organiseerde men ook activiteiten in aparte ruimten.

Educatief werk staat vaak los van de presentaties. Soms is er zelfs in het geheel geen relatie tussen de presentatie en het educatieve werk. Zo groeiden in veel, vooral niet-natuurhistorische, musea het tentoonstellingswerk en het educatieve werk uit elkaar. In deze situatie bestaat er een duidelijke taakscheiding tussen conservatoren en educatieve medewerkers. In veel musea is de conservator verantwoordelijk voor de vaste presentatie en de tentoonstellingen terwijl de educatieve dienst hoogstens aanvullend maar meestal adviserend werkt. Slechts in weinig musea is de educatieve dienst eindverantwoordelijk voor alle publiekgerichte activiteiten en werkt de conservator adviserend.

Beide vormen van publiekgericht werk (presentatie en educatief werk) ontwikkelden hun eigen methodische kenmerken. Als geïntegreerde werkvorm ontstond de zogenaamde 'educatieve tentoonstelling'. 'Science centres' kunnen beschouwd worden als verzelfstandigde educatieve tentoonstellingen. Soortgelijke vormen zijn bijvoorbeeld de zogenaamde kindermusea. In verschillende traditionele musea heeft men besloten de gehele presentatie te transformeren tot een educatieve tentoonstelling. Schoolvoorbeeld in dit opzicht is het Natural History Museum te Londen.

2.2.3 Educatieve principes

Een publiekgericht museum heeft primair een communicatieve doelstelling. In het ideale geval wordt van daaruit een samenhangend geheel van informatieve en educatieve werkvormen ontworpen.

De volgende criteria kunnen daarbij gehanteerd worden (zie Basisvisie op de natuur- en milieueducatie, blz. 20; Natuurbeschermingsraad, 1985):

1. de situatie moet bewust gericht zijn op te bereiken leerdoelen;
2. de activiteiten moeten een logische, procesmatige opbouw hebben binnen een vooraf bepaalde tijdsduur;
3. de activiteiten moeten een duidelijk omschreven groep deelnemers betreffen.

De mogelijkheden van musea om aan zulke criteria te voldoen, zijn beperkt (zie bijvoorbeeld het advies van de raad over bezoekerscentra; Natuurbeschermingsraad, 1987). De (veelal) eenmaligheid en de relatief korte duur van het bezoek beperken de resultaten van educatief werk. Desondanks zijn de genoemde criteria bruikbaar voor museale toepassing.

In het onderstaande wordt kort ingegaan op de hierboven genoemde criteria.

Ad 1. Leerdoelen

Een aanzet tot een methodische aanpak van natuur- en milieu-educatie is te vinden in de Basisvisie op de natuur- en milieueducatie (Natuurbeschermingsraad, 1985). Een dergelijke methodische aanpak is ook toepasbaar op een museaal programma.

Toegespitste belangstelling

In de Basisvisie wordt gesproken over vier deelstrategieën, die worden getypeerd met de volgende trefwoorden:

- belangstelling
- wijze van denken
- maatschappelijke analyse
- strategieën voor handelen.

Zonder een op de natuur en milieu toegespitste belangstelling is geen educatief proces op te bouwen. Die belangstelling kan zich baseren op de zorg voor overleving, op de beleving van de natuur, op kennisbehoeften, op het verlangen naar beter inzicht. Normaal gesproken is het stimuleren van belangstelling een voorwaarde voor het nemen van volgende stappen.

Het trefwoord 'wijze van denken' duidt op de vorming van een samenhangend wereldbeeld, het doorzien van ideologieën en geijkte beelden. Door middel van een maatschappelijke analyse kan men proberen afstand te nemen van de gangbare denkwijzen in de maatschappij. Daarmee wordt de doelgroep in staat gesteld zich een eigen beeld te vormen van de voor haar wenselijke bestaansvorm.

Tenslotte is het te doen om het ontwikkelen van strategieën voor handelen. Mondige burgers geven op basis van hun betrokkenheid en een positief toekomstperspectief vorm aan het eigen bestaan, met inachtneming van de grenzen die de samenleving stelt en op basis van het inzicht dat elke samenleving onderdeel is van mondiale, ecologische processen en kringlopen die instandgehouden moeten worden.

Ad 2. Tijdsduur

Musea kunnen moeilijk een procesmatige opbouw realiseren door de relatief korte bezoekduur. Immers, een educatieve tentoonstelling kan zelf wel een logische, procesmatige opbouw hebben, maar de confrontatie met de bezoeker blijft kort. Men zou dit criterium dan ook zo moeten vertalen dat het museum een bepaald deel van het educatieve proces uitwerkt. Een technisch museum kan bijvoorbeeld de verbrandingsmotor aan de orde stellen, inclusief zijn effecten op het milieu. Het zou dat heel goed kunnen doen in samenhang met (van tevoren verwachte) publi-

citeit over zure regen, het uitkomen van een rapport over autogebruik, of een overheidsnota over vervoersbeleid. Ook zou het in zo'n geval kunnen samenwerken met lokale educatieve en milieu-organisaties.

In een volkenkundig museum is het heel goed denkbaar dat men aandacht besteedt aan het gebruik van produkten en grondstoffen uit bijvoorbeeld de tropische landen en de invloeden die de geïndustrialiseerde landen daarop hebben.

De natuurhistorische musea hebben wat dat betreft meer ervaring; in het bijzonder bestaat daar nu aandacht voor actuele natuur- en milieu-onderwerpen.

Ad 3. Deelnemers

In musea komen bezoekers vooral in heterogene samenstelling binnen. Groepen die zichzelf aanmelden, zijn meestal homogener van samenstelling. Voor zulke groepen kunnen specifieke activiteiten worden georganiseerd hetgeen ook vaak gebeurt.

De collectie uitgestald

Ook bij een bepaalde presentatie kan men een doelgroep bepalen maar het bezoek wijst uit of die categorie inderdaad vertegenwoordigd is. Een geheel andere aanpak is om niet op de doelgroep te 'wachten', maar om die zelf actief te werven. Dat zou kunnen gebeuren via de plaatselijke media en de lokale organisaties voor jeugd- en jongerenwerk, buurt- en clubhuiswerk, personeelsverenigingen, wijkorganisaties, onderwijs(organisaties), natuur- en milieu-organisaties e.d. Het onderwijs is een dankbare doelgroep voor musea: het is goed bereikbaar, de leerlingen hebben meestal een leeropdracht, er kan een relatie worden gelegd met het lesrooster.

2.2.4 Uitwerkingen

De educatieve mogelijkheden van een museum kunnen naar vier aspecten worden uitgewerkt: de collectie, de ruimte, de extra-murale activiteiten en de institutionele ondersteuning.

Collectie

Zoals eerder aangegeven, wordt in een traditioneel museum sterk gedacht vanuit de collectie. Kenmerkend daarbij is de scheiding tussen informatie en educatie, d.w.z. de scheiding tussen de zakelijke, 'neutrale' wijze van presenteren van objecten (met eventueel aanvullende documentatie in tentoonstellingsvorm) en de meer interpretatieve, opiniërende en affectieve benadering in de vorm van een aantal aanvullende activiteiten. Die worden in het algemeen aangeduid met educatief werk. In moderne musea ziet men de integratie van tentoonstelling en educatief werk in de vorm van themagerichte presentaties, waarbij binnen de beschikbare ruimte naast objecten ook andere media ingezet worden. Zo'n presentatie gaat uit van (kennisgerichte) leerdoelen.

Ruimte

Ruimten in een museum kunnen ook op andere wijze benut worden dan voor het tonen van de collectie. De ontwikkeling van de telecommunicatie en automatisering heeft nieuwe impulsen gegeven aan het inrichten van ruimten waarbij de nadruk valt op beleving.

De techniek is in wezen neutraal, de inpassing bepaalt het effect. Als amusement vindt men deze benadering bijvoorbeeld in de Efteling ('Fata Morgana'), als educatieve techniek vinden we hem onder andere in het Museon (de 'Ecos'- en 'Noordzee'-zalen).

Extra-murale activiteiten

Als bijzondere educatieve mogelijkheid kan de ontwikkeling van activiteiten buiten het museumgebouw worden genoemd. Deze activiteiten kunnen zeer verschillende vormen aannemen. Het kan bijvoorbeeld gaan om een lezing van een museummedewerker, een excursie of een rondzendtentoonstelling. Een bijzondere vorm is het inrichten van een tentoonstelling buiten het museum, hetzij op een plek waar iets speciaals te zien is of waar iets speciaals gebeurd is, hetzij daar waar zich een bepaalde doelgroep bevindt.

Institutionele ondersteuning

Beschikbare ruimten en de aanwezige staf kunnen educatieve mogelijkheden binnen en buiten de instelling helpen verwezenlijken. Zo kan bijvoorbeeld een museum ook de thuishaven zijn van allerlei maatschappelijke groepen. In de CRM-nota 'Een zaak van leven en dood' (Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, 1982) wordt hierbij gesproken van 'nucleusfunctie', althans bij de natuurhistorische musea. Samenwerking met organisaties voor natuur- en milieu-educatie ligt voor de hand.

2.3 Conclusie

In voorgaande paragrafen is een, zij het schetsmatige, karakteristiek gegeven van educatie in musea. De scheiding tussen presentatie en depot bracht ruimte voor niet-collectiegebonden activiteiten.

Desondanks is het moeilijk te spreken over het 'museum als educatieve instelling'. Niet alleen hebben musea ook andere taken dan educatie, ook de invulling van het educatieve werk op zichzelf is zeer verschillend. De diversiteit binnen de museumwereld is groot en het ziet er naar uit dat die in de toekomst nog zal toenemen.

Bij het ontwikkelen van een educatief beleid kan een ruwe tweedeling worden gemaakt in instellingen die primair uitgaan van de collectie en instellingen die primair uitgaan van thema's. De tweede mogelijkheid biedt daarbij in het algemeen de beste aanknopingspunten voor educatief werk omdat men niet (alleen) aan de onderwerpen van de objecten gebonden is. Extra-murale activiteiten kunnen dan goed worden ontwikkeld.

3 NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE EN MUSEA

3.1 Begripsvorming

De doelstellingen van de World Conservation Strategy (WCS; IUCN, 1980) zijn gericht op het verminderen van de voor het milieu nadelige gevolgen van menselijk handelen. Recentelijk zijn die gevolgen nader in beeld gebracht door de World Commission on Environment and Development. Hoewel haar rapport 'Our Common Future' (1987) niet uitgebreid aandacht besteedt aan natuur- en milieu-educatie, zijn de lijnen snel door te trekken. Dat geldt ook voor het rapport 'Zorgen voor morgen' (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne, 1988). Zowel uit de WCS als uit 'Our Common Future' kan worden geconcludeerd dat natuur- en milieu-educatie niet alleen gericht moet zijn op het verschaffen van informatie over de natuur en haar onderdelen, maar vooral op de wisselwerking tussen de mens en zijn gehele fysieke leefmilieu.

De mens als beïnvloeder van zijn fysieke leefmilieu

Natuur- en milieu-educatie wordt hier gedefinieerd als: bewuste organisatie van leersituaties, gericht op natuur- en milieuproblemen. Deze opvatting betekent dat de onderbouwing van natuur- en milieu-educatie geen zaak is van de natuurwetenschappen alleen, maar evenzeer van de menswetenschappen. Eerder is de Natuurbeschermingsraad (1985) uitgebreid ingegaan op de grondslagen voor een interdisciplinaire natuur- en milieu-educatie.

3.2 Natuur en milieu als thema in musea

Musea vormen met elkaar een tamelijk omvangrijk circuit van informatieoverdracht en educatie. Het milieu en de relatie tussen de mens en zijn totale leefmilieu komen in de meeste musea alleen op een afgeleide manier aan de orde. Er is onvoldoende sprake van een kritische reflectie op de plaats van de mens in de natuur. Toch zijn er veel aanknopingspunten voor educatie te vinden. Niet alleen in de natuurhistorische musea kan natuur- en milieu-educatie haar plaats vinden; te noemen zijn in het bijzonder de volkenkundige musea, de technische musea en de historische musea. Van oudsher zijn het de natuurhistorische musea waar de bezoeker in staat wordt gesteld kennis en inzicht te verwerven met betrekking tot de natuur als oorsprong van en voorwaarde voor het leven. Om mensen in staat te stellen ook de houdingen en vaardigheden te ontwikkelen die hen kunnen helpen weloverwogen keuzen te maken bij de vormgeving van de samenleving op ecologische grondslagen, dienen in natuurhistorische musea niet alleen de gevolgen maar ook de oorzaken van menselijk handelen voor de kwaliteit van de natuur, en het landschap in beeld gebracht te worden.

De cultuurhistorische musea hebben zich altijd gericht op menselijk handelen. De gevolgen van menselijk handelen op de kwaliteit van de leefomgeving en, omgekeerd, de afhankelijkheid van de mens van de natuur, komen echter niet of nauwelijks aan de orde. Ook hier moet worden geconstateerd dat, in het licht van de doelstelling van natuur- en milieu-educatie, het werk van deze categorie musea nog weinig ontwikkeld is.

De volgende museale sectoren kunnen worden onderscheiden:

- natuurhistorische musea
- cultuurhistorische musea; hieronder vallen:
 - musea gericht op produkten,
 - musea gericht op produktiewijzen,
 - musea gericht op leefstijlen (zoals consumptie).

Deze typologie wijkt af van de algemeen gangbare en heeft daardoor het risico dat niet alle musea zich in tenminste één type kunnen vinden. Voor de natuur- en milieu-educatie (in musea) biedt hij echter een bruikbaar houvast.

Natuurhistorische musea besteden in hun vaste presentatie hoofdzakelijk aandacht aan de biotische component van ons milieu. Deze maakt soms deel uit van een bredere ecologische visie. In toenemende mate echter besteden deze musea aandacht aan abiotische aspecten en wel in hun wisselexposities.

In cultuurhistorische musea komt de relatie mens-natuur, zoals gezegd, nauwelijks aan de orde. Echter, ook daar kunnen, via het grondstoffen- en energieverbruik en de eventuele vervuiling die optreedt bij productie, gebruik en verwijdering, de problematische invloeden van de mens op de natuur aan de orde worden gesteld.

Bij de musea, gericht op produkten, is vaak sprake van een hoge mate van objectgerichtheid. Daarbij staat in de meeste gevallen slechts één aspect van het object centraal: de esthetica (kunstmusea, kunstnijverheidsmusea), de techniek (technische musea), de gebruiksfunctie (spaarpottenmuseum, schrijfmachinemuseum, enz.).

Een tweede categorie van cultuurhistorische musea wordt gevormd door musea die zich richten op de produktiewijze. Nemen we deze categorie ruim, dan vallen hieronder musea betreffende jacht en visserij, landbouw en veeteelt, en industrie. Traditioneel zijn deze musea sterk gericht op de produktiemiddelen en produktietechnologie. Vrij recent is de aandacht voor de sociale dimensie, zoals de maatschappelijke kosten van de produktie. Voorop in deze ontwikkeling lopen de visserij- en industriemusea (en dan eigenlijk alleen nog in Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland). Het milieu-effect komt in vrijwel geen van

deze musea aan de orde. Toch liggen de associaties voor de hand: grondstoffenverbruik, energieverbruik en uitstoot van milieuverontreinigende stoffen. De sterk historische gerichtheid blijft vaak in het verleden steken zonder dat de lijn wordt doorgetrokken naar het heden, laat staan naar de toekomst.

Als derde categorie zijn genoemd de musea betreffende leefstijlen. Hieronder vallen de cultuurhistorische musea die een beeld willen geven van het dagelijkse leven van één of meer sociale groepen binnen de samenleving. Traditioneel vinden we vooral de leefstijl van de bovenste sociale lagen weerspiegeld in musea. Van recente datum is de aandacht voor het dagelijkse leven van de onderste sociale lagen. Uiteraard hebben alle sociale lagen met natuur en milieu te maken. Die relaties komen echter vrijwel niet tot uiting in de musea binnen deze categorie.

Hetgeen bij de op produkten en produktiewijzen gerichte musea werd gesteld over de associaties met natuur en milieu, geldt ook hier, zij het bezien van de kant van de consument.

De raad constateert op grond van het voorgaande dat de cultuurmusea zich vooral bezighouden met de intellectuele en materiële verworvenheden van de mens. Dat die verworvenheden ten koste gaan van bepaalde groepen in de samenleving en van de natuur, komt veelal niet aan de orde. De afwenteling van door menselijke activiteiten veroorzaakte effecten op zwakkeren, op andere delen van de wereld, op de natuur of op toekomstige generaties lijkt geen belangrijke rol te spelen.

Blijkbaar bekommeren veel musea zich, althans in hun exposities, niet om de maatschappelijke en ecologische effecten van die verworvenheden.

3.3 Ondersteuning

De in dit advies voorgestelde museaal-educatieve vernieuwingen kunnen zowel de inhoud, de locatie, de vormgeving en de visualisering van het publiekgerichte werk als de organisatie betreffen. Op het gebied van de museale natuur- en milieu-educatie ziet men bijvoorbeeld momenteel bij sommige grotere natuurhistorische musea vernieuwende tendensen

(zoals in Leeuwarden, Leiden, Amsterdam, Tilburg en Nijmegen). Deze betreffen vooral de presentatie.

Van de cultuurgerichte musea wordt in het bijzonder gevraagd hun traditionele thema's te bezien in het licht van de menselijke invloeden op natuur en milieu. Vooral voor deze categorie musea is het zinvol dat er een systeem van ondersteunende activiteiten wordt opgezet. Het ligt voor de hand om daarbij gebruik te maken van de bestaande ondersteuningsstructuur in de natuur- en milieu-educatie, in het bijzonder de provinciale consultants. De breedte van hun takenpakket leidt er echter toe dat van hen slechts een bescheiden bijdrage aan de ontwikkeling van de museale natuur- en milieu-educatie kan worden verwacht.

De tweede categorie ondersteuners van musea zijn de museumconsultanten, eveneens per provincie georganiseerd. Dezen zijn, mogelijk op een enkele uitzondering na, weinig of niet bekend met de praktijk van natuur- en milieu-educatie. Hun huidige takenpakket lijkt ook niet veel ruimte te laten voor gerichte ondersteuning op dit gebied. Van hen wordt, zonder impuls van buitenaf, vooralsnog geen grote bijdrage verwacht ten aanzien van de natuur- en milieu-educatie.

De derde categorie potentiële ondersteuners kan worden gevonden in de Nederlandse Museumvereniging, als koepelorganisatie van de verschillende museumsecties. Het is de vraag of deze momenteel in voldoende mate een inhoudelijke en methodische ondersteuningstaak voor zichzelf ziet weggelegd maar dit zou juist een punt van discussie kunnen worden. Een aanknopingspunt kan zijn het takenpakket van de nieuwe medewerker die bij de vereniging is aangesteld ter ondersteuning van de natuurhistorische musea.

De raad is van mening dat zowel vanuit de museale hoek zelf als vanuit de bestaande circuits voor natuur- en milieu-educatie de museale vernieuwing op dit gebied moet worden aangepakt. In feite dient er een samenwerkingsverband van ondersteunende eenheden (bestaande uit de hierboven genoemde categorieën) te ontstaan aangezien geen van de categorieën individueel in staat wordt geacht die taak volledig uit te voeren. Doel daarvan zou onder meer moeten zijn om een gezamenlijk

'Ontwikkelingsplan natuur- en milieu-educatie in musea' op te stellen. De Sectie Natuurhistorische Musea van de Nederlandse Museumvereniging zou daarin een trekkersfunctie kunnen vervullen.

3.4 Musea in de natuur- en milieu-educatie; enkele conclusies

Musea vormen, zo werd in de vorige paragraaf gesteld, een omvangrijk circuit van informatieoverdracht en educatie. Hun werking moet, gezien de publieke aantrekkingskracht, niet worden onderschat met betrekking tot hun functie als instituut waar men kan leren, in dit geval over natuur en milieu. De raad ziet musea (en ook andere museale instellingen als planten- en dierentuinen en bezoekerscentra) als volwaardige, specifiek functionerende, massamediale voorzieningen om, naast recreatieve doelen, ook leerdoelen te bereiken voor vele doelgroepen.

Het museum als leerinstituut voor vele doelgroepen

De raad concludeert dat de natuur- en milieu-educatie in veel musea nog geen belangrijke plaats inneemt. Daarin kunnen de musea zelf verbeteringen aanbrengen. Een verbeterde ondersteuning kan daarbij behulpzaam zijn. De overheid zou in haar beleid ten aanzien van de natuur- en milieu-educatie het verschijnsel museum in ieder geval dienen te erkennen als instituut dat een bijdrage kan leveren c.q. levert aan de doelstellingen van de natuur- en milieu-educatie.

3.5 Knelpunten bij de realisering van natuur- en milieu-educatie in musea

Op het niveau van de musea zelf kunnen de knelpunten bij het realiseren van een natuur- en milieu-educatief programma worden gerangschikt naar hun verband met: de doelstellingen, de personele bezetting, de materiële omstandigheden, de museumtechnische sfeer en de ondersteuning. Deze knelpunten worden hierna kort omschreven.

Doelstellingen

In het algemeen ontbreekt in de doelstellingen van musea een expliciete verwijzing naar de natuur- en milieu-educatie. Een kleine steekproef onder musea bij de voorbereiding van dit advies wees uit dat verschillende musea hun doelen hebben geformuleerd in de zin van 'het bijeenbrengen en instandhouden van een collectie'. Andere willen 'bijdragen' aan de kennis over de mens en zijn cultuur. Laatstgenoemde doelstellingen bieden in het algemeen meer houvast voor het aanbieden van thema's over natuur en milieu.

Slechts enkele musea stellen hun publiekgerichte taken centraal.

Uiteraard is het niet reëel dit van alle musea te verwachten. Wel kan men verwachten dat de doelstellingen openingen naar natuur- en milieu-educatie geven. Van natuurhistorische musea kan worden verwacht dat zij natuur- en milieu-educatie wel met nadruk in de doelstellingen noemen. In hoofdstuk 2 werd op een aantal punten nader ingegaan.

Personele bezetting

De knelpunten in de personele sfeer zijn zowel kwantitatief als kwalitatief van aard. Het ontbreekt musea aan voldoende personeel om het activiteitenprogramma op kwalitatief hoog niveau te handhaven en om in te spelen op activiteiten van anderen (musea, organisaties e.d.). Ook bestaat er nauwelijks traditie in zo'n werkwijze. De kwantitatieve beperkingen doen zich onder andere ook voor wanneer men wil inspelen op de actualiteit.

Het 'zittende' personeel ontbreekt het vaak aan voldoende deskundigheid om de in de vorige hoofdstukken genoemde nieuwe inhouden vorm te geven in een educatief programma. Medewerkers zijn in hun opleiding doorgaans nauwelijks in aanraking geweest met zaken van natuur en milieu. Zij zullen daarom moeten worden bijgeschoold.

Materiële omstandigheden

De knelpunten in de materiële sfeer zijn aan te duiden als gebrek aan geld en gebrek aan ruimte. In het advies 'Educatief werk in natuur-historische musea en bezoekerscentra' (1978) gaf de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie aan welke de ruimtelijke voorwaarden zijn voor het ontwikkelen van een goed educatief programma. Veel musea beschikken buiten de vaste presentatie en minimale kantoorruimte niet over een ruimte in het gebouw om extra activiteiten te ontwikkelen.

Museumtechnische sfeer

De knelpunten in de museumtechnische sfeer betreffen de invulling en de onderlinge afstemming van de drie basisfuncties van het museum. In museale instellingen die uitgaan van de traditionele samenhang van collectie, onderzoek en overdracht zijn de eerste twee functies nog vaak bepalend voor het ontwikkelen van natuur- en milieu-educatieve programma's. Dit werkt door in de relatief zwakke positie die de educatieve dienst in musea in het algemeen inneemt (zie paragraaf 2.2.2). Natuur- en milieu-educatie vraagt soms geheel andere inhouden en presentatievormen dan het museum zelf kan leveren. Vaak is men voor inhoudselementen aangewezen op externe bronnen.

Een bijzonder lastig probleem is het visualiseren van onderwerpen van natuur en milieu, althans met behulp van museumobjecten.

Ondersteuning

Musea worden in het algemeen weinig ondersteund bij de ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie. Noch de provinciale consulenten natuur- en milieu-educatie, noch de museumconsulenten kunnen daaraan voldoende aandacht besteden. In de natuurhistorische sector is deze taak in beperkte mate toebedeeld aan het zogenaamde moedermuseum (Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden). Deze taak omvat echter vrijwel alleen de fabricage van tentoonstellingen. Daarnaast is het denkbaar dat het bureau en de secties van de Nederlandse Museumvereniging zich ook hiermee gaan bezighouden (zie ook paragraaf 3.3). Gezien de beperkte capaciteit voor ondersteuning van iedere categorie apart, is het ontbreken van samenwerking en gezamenlijke planning te beschouwen als het grootste knelpunt.

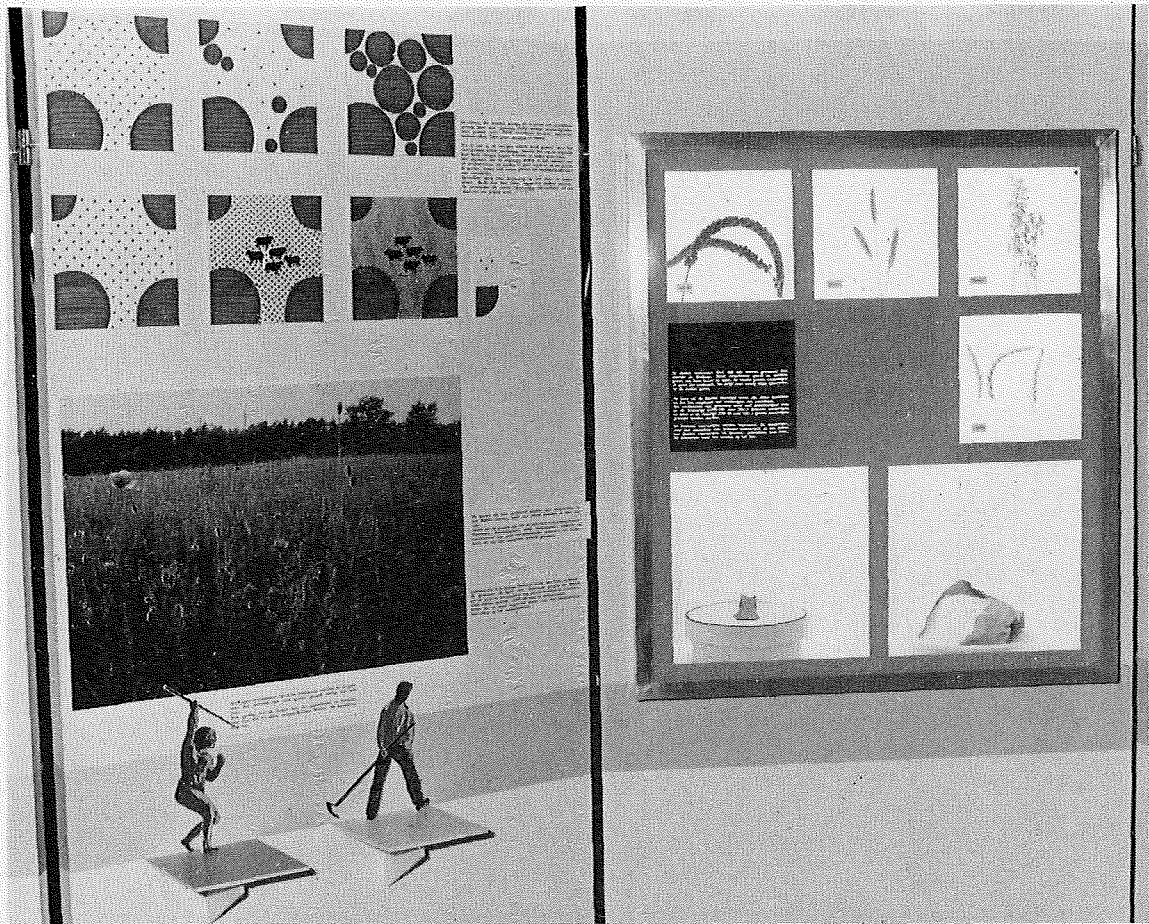
4 NAAR EEN (VER)NIEUW(D) EDUCATIEF MUSEUM

In het vorige hoofdstuk werd onder meer aangegeven welke knelpunten zich (kunnen) voordoen bij de versterking van natuur- en milieu-educatieve activiteiten in musea. Daarbij werd vooralsnog het niveau van het museum zelf aangehouden. In dit hoofdstuk wordt een aantal voorstellen voor verbetering gedaan. Hoofdstuk 5 zal daarna ingaan op de mogelijkheden van overheidsbeleid.

4.1 Voeding vanuit onderzoeks- en verzamelbeleid

De in paragraaf 2.3 bedoelde belangstelling, als noodzakelijk startpunt voor een leerweg, hangt vaak samen met een recreatieve ervaring of behoefte bij de bezoeker. De behoefte aan informatie is een mogelijk aanknopingspunt voor een educatief proces. In het hier bedoelde educatieve proces is echter het aan de orde stellen van de knelpunten in de relatie mens-natuur elementair door het relativeren van de menselijke verworvenheden. Dat impliceert enerzijds het verschaffen van kennis met betrekking tot ecologische processen en fenomenen en anderzijds het geven van een maatschappelijke analyse. Daarom is het essentieel dat er zowel met een ecologische als een maatschappelijke invalshoek voeding bestaat vanuit de andere basisfuncties binnen het museum. Met andere woorden, het onderzoeks- en verzamelbeleid moet zijn afgestemd op een dergelijke gecombineerde aanpak. Dat betekent in de eerste plaats een doorbreking van de tendens tot inhoudelijke specialisatie en in de tweede plaats het 'binnenhalen' van niet-specifiek museale (deel)disciplines en werkvormen. Het gaat om samenhang tussen biologie, cultuurhistorie, sociale en historische geografie, antropologie, sociologie, economie, enz.

Een voorbeeld van integratie binnen het individuele museum is de afdeling Mens en Milieu van het Tropenmuseum. Een voorbeeld van integratie tussen musea is het archeologieproject van het museum Kempenland en het Milieu Educatie Centrum te Eindhoven.

Samenwerking tussen museum Kempenland en
het Milieu Educatie Centrum Eindhoven

De noodzaak van samenwerking en integratie geldt zowel voor grote als voor kleine musea.

De principes van zo'n methodische aanpak zijn niet gebonden aan een bepaald type museum, noch qua grootte, noch qua verzamelgebied.

4.2 De tripartite benadering

De in de vorige paragraaf bepleite integratie kan ook worden gerealiseerd voor de wijzen waarop de informatie wordt aangeboden. Beide vormen van integratie kunnen leiden tot een theoretisch model voor een educatief museum zoals dat werd ontwikkeld door Van Mensch (1983).

Belangrijk is de differentiatie naar doelstelling en doelgroep. De presentatie heeft een introducerend en uitnodigend karakter.

Introducerend omdat het een eerste kennismaking met het onderwerp is, waarin al enkele lijnen worden uitgezet; uitnodigend omdat deze presentatie de niet-gerichte bezoeker moet stimuleren gebruik te maken van de andere voorzieningen. De gerichte bezoeker kan de introductie overslaan en zich beperken tot de voor de eigen informatiebehoefte geschikte voorzieningen. De bezoeker - of liever: de gebruiker - kan zelf kiezen uit dit aanbod, in aansluiting op de eigen belangstelling of concrete vraag. Men spreekt hierbij van een systeem van 'self-directed learning', ook wel eens omschreven als 'doe-het-zelf systeem'. Het museum treedt op als 'consultatief medium'. Het museum dient daartoe te beschikken over een adequaat gegevensbestand om de vragen te kunnen beantwoorden danwel over goede toegang tot informatie over natuur en milieu. Zulke informatieve en educatieve voorzieningen binnen het museum kunnen zijn: tijdelijke tentoonstellingen, studieverzameling, open depot, bibliotheek, mediatheek, 'discovery room', 'Publikumslabor', onderwijswerkplaats, lezingencycli en filmvoorstellingen, publikaties, enz.

Onder *tijdelijke tentoonstelling* wordt verstaan: presentaties van tijdelijke aard. Meestal gaat het om een beperkte tijdsduur (hooguit enkele maanden), een beperkte omvang (meestal een zaal) en een beperkte thematiek (meestal één onderwerp). Deze tentoonstellingen kunnen door het museum zelf samengesteld zijn of worden betrokken van buiten.

Een *studieverzameling* is een gedeelte van de collectie dat is ingericht volgens wetenschappelijke systematiek en als zodanig vooral is bedoeld als studie- en vergelijkingsmateriaal voor gespecialiseerde bezoekers. Vaak is deze ingericht als open depot.

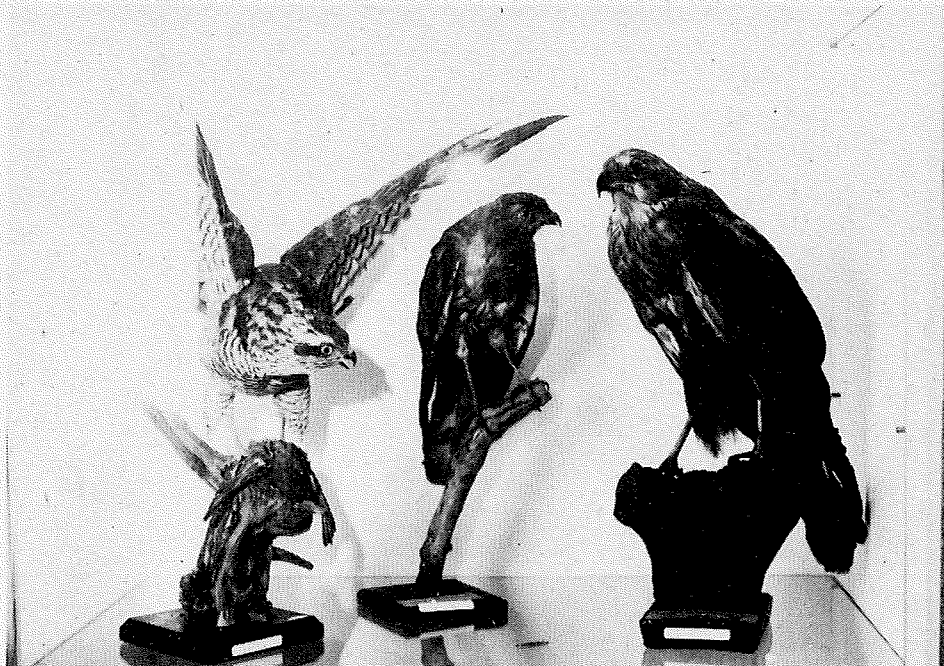
Een *open depot* is een gedeelte van het depot dat (zonder aanmelding vooraf en zonder begeleiding) toegankelijk is voor bezoekers. De inrichting is eenvoudig en zonder uitgebreide toelichting. De ordening is doorgaans volgens wetenschappelijke systematiek. Daar waar tentoonstellingen als gevolg van didactische en esthetische normen 'object-arm' dreigen te worden, bieden open depots de mogelijkheid voor de geïnteresseerde bezoekers om toch nog meer voorbeelden te zien. Het

open depot functioneert vaak als studieverzameling en is als zodanig vaak ingericht vlak bij de tentoonstellingszalen en dus ruimtelijk onttrokken aan het eigenlijke depot.

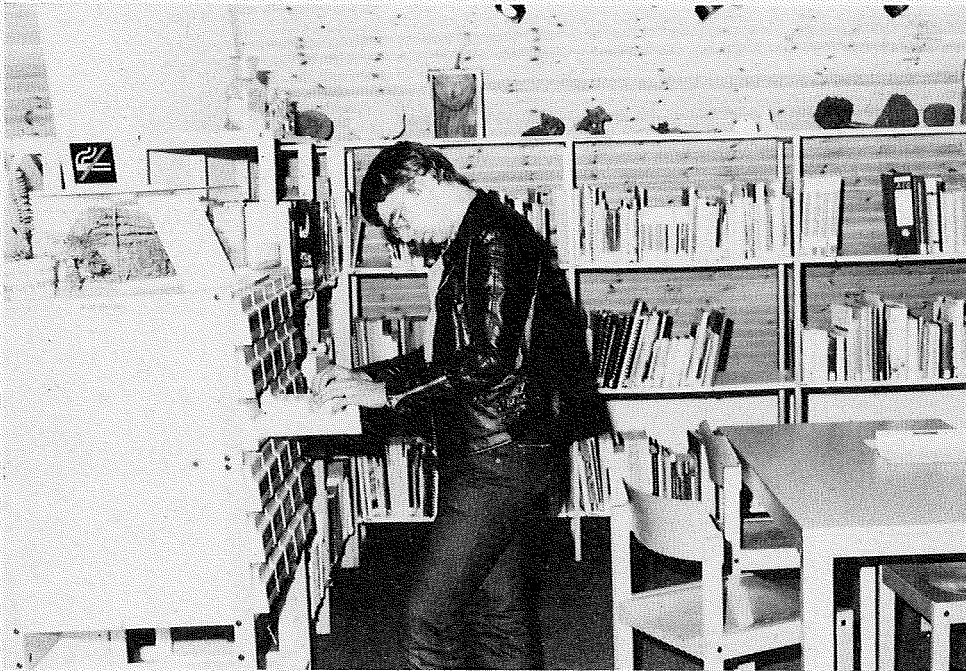
Een '*discovery room*' (in het Nederlands soms 'ontdekhoek' genoemd) is een ruimte waarin bezoekers (vooral kinderen) de gelegenheid hebben om individueel nader kennis te maken met objecten uit de verzameling. Objecten kunnen gehanteerd worden en kunnen aan de hand van beschikbare literatuur en apparatuur bestudeerd worden. Oorspronkelijk is dit medium ontwikkeld in de Verenigde Staten (Van der Reiden en Kaspers, 1985).

Een '*Publikumslabor*' is een ruimte waar bezoekers zelf grondmonsters e.d. kunnen analyseren, microscopische preparaten maken en bekijken, enz. Als educatief model oorspronkelijk ontwikkeld door het Fuhlrott Museum te Wuppertal (Hoenemann, 1983).

Onder *onderwijswerkplaats* wordt een ruimte verstaan waar leraren praktische ideeën en informatie kunnen opdoen voor hun onderwijs, waar werkbijeenkomsten met collega's worden gehouden en waar lesmaterialen kunnen worden beproefd, ontwikkeld en geleend. Meestal is didactisch/educatief materiaal aanwezig dat leraren in de klas kunnen gebruiken.

Deel open depot 'roofvogels'

Documentatiecentrum

Workshop met leerkrachten

Onderzoek in practicumruimte

De collectie is in bovenstaand model in drie delen gesplitst. Een deel is opgenomen in de permanente (introducerende) en tijdelijke (thematiese) presentaties. Een tweede deel is voor het publiek toegankelijk opgesteld, maar compact gepresenteerd volgens taxonomische, chronologische of geografische ordening. Men spreekt hier van 'open depot'. Daar waar de introducerende en thematische presentaties didactisch en/of verbeeldend zijn uitgewerkt, gaat het om een wetenschappelijk geordende referentiecollectie. Het derde collectiedeel bevindt zich in een voor het publiek afgesloten deel van het gebouw, het depot. Hieruit wordt geput voor de presentaties en het open depot.

4.3 Extra-murale activiteiten

Ter aanvulling op de informatieve en educatieve voorzieningen binnen het museum kunnen zogenaamde extra-murale activiteiten georganiseerd worden. Daarbij treedt het museum buiten de beperking van het museumgebouw. De informatieve en educatieve activiteiten kunnen gekoppeld zijn aan vormen van in-situbehoud, dat wil zeggen behoud van het

object (in ruime zin) in de oorspronkelijke context. In geval van natuurhistorische musea gaat het om natuurreservaten en geologische monumenten, ingeval van historische musea gaat het bijvoorbeeld om plaatsen waar een historische gebeurtenis heeft plaatsgevonden of om de gebeurtenis zelf. Een netwerk van in-situ behouden en educatief benutte monumenten wordt wel omschreven als 'gedeconcentreerd museum' (zie par. 2.1.2). In zijn meest extreme vorm spreekt men van 'ecomuseum', een concept dat verwant is aan het Angelsaksische begrip 'national park'. Een andere vorm van extra-muraal werk is het organiseren van activiteiten, zoals excursies en tentoonstellingen of simpelweg het plaatsen van teksten, op historische of anderzins interessante plekken. In veel gevallen zoekt men een koppeling met een bepaalde doelgroep. Sommige musea gebruiken daarbij een mobiele expositieruimte, variërend van een omgebouwde container tot een spoor-trein.

Zulke activiteiten verhogen flexibiliteit en effect. In beide soorten activiteiten heeft het begrip collectie een uitbreiding gekregen tot buiten de muren van het museumgebouw.

Extra-muraal

In enkele radicale visies leidt dit tot het opheffen van het museum: de samenleving als dynamisch museum.

Ter completering dienen hier nog enkele minder pretentieuze extra-murale activiteiten genoemd te worden. De bekendste daarvan zijn de leskisten en de rondzendtentoonstellingen. Een leskist heeft een educatieve inhoud, bedoeld om in scholen gebruikt te worden, al of niet ter voorbereiding op museumbezoek. De inhoud bestaat veelal uit enkele voorwerpen, vaak kopieën van voorwerpen uit het museum. Naar werkvorm is een leskist vooral open. Hij biedt verschillende mogelijkheden tot gebruik. Een rondzendtentoonstelling is meer gesloten: een uitgewerkt en afgerond verhaal.

4.4 Toepassingen

De hier gepresenteerde ideeën zijn niet nieuw, men vindt ze her en der in musea toegepast. Grootschalige en prestigieuze voorbeelden van musea naar bovenstaand model zijn bijvoorbeeld het Centre Pompidou en La Villette in Parijs. Maar, zoals hierboven al gezegd, dit model is niet gebonden aan grote musea. Het Milieu Educatie Centrum in Eindhoven is een voorbeeld van een klein museum waar van dezelfde principes wordt uitgegaan. De drie genoemde voorbeelden geven ook aan dat het model bruikbaar is voor musea met verschillende verzamelgebieden. Het Centre Pompidou houdt zich bezig met kunst, La Villette concentreert zich hoofdzakelijk op natuurwetenschap en techniek, terwijl het Milieu Educatie Centrum de natuur en het milieu tot onderwerp heeft. Dat geen van deze drie instellingen de naam 'museum' draagt, is van ondergeschikt belang. Zij komen uit een museale traditie voort.

Toch zijn er vele musea waar de vaste presentatie de voornaamste, zo niet de enige, vorm van informatie-overdracht is. De gedachtenontwikkeling aangaande het museum als conglomeraat van elkaar aanvullende voorzieningen is verwant aan een actuele trend in de bibliotheekwereld. Ook bibliotheken worden in toenemende mate gezien als veelzijdige informatiecentra waarin de gebruiker zelf zijn/haar weg moet zoeken. In bibliotheken is het uitlenen van boeken nog wel identiteit-

bepalend, maar niet meer de enige vorm van informatie-overdracht. Zo is het presenteren van voorwerpen nog wel identiteitbepalend voor musea, maar ook niet meer het enige medium dat wordt gehanteerd. In het gepresenteerde model bestaat het te raadplegen gegevensbestand van een museum bijvoorbeeld niet alleen uit objecten, maar ook uit veldwaarnemingen en andersoortige onderzoeksgegevens. Het gaat daarbij vaak om niet-objectgebonden gegevens, verkregen via takken van wetenschap die niet museumspecifiek zijn. Het totstandbrengen van zo'n gegevensbestand veronderstelt samenwerking met organisaties en instellingen buiten de museale wereld. Succesvolle initiatieven zijn ontwikkeld in de sfeer van de biologie, de aardwetenschappen, de archeologie en de monumentenzorg. In Engeland kent men in dit verband de zogenaamde 'environmental record centres'. Dit is een databank betreffende archeologie, biologie, geschiedenis en architectuur van een bepaalde regio (Steward, 1980). De meeste 'environmental record centres' zijn ondergebracht bij regionale musea. Door de noodzakelijke inhoudelijke samenwerking met andere organisaties geeft zo'n centrum de zogenaamde nucleusfunctie van een museum bijzondere inhoud (Van Mensch, 1983). Ten aanzien van de tentoonstellingen blijkt dat de ruimte die er in genoemd model is voor een thematische benadering, gepaard kan gaan aan een optimale benutting van nieuwe presentatiemogelijkheden. Immers, de traditionele, specifiek objectgebonden mogelijkheden kunnen elders benut worden, bijvoorbeeld in de vorm van een open depot. De nieuwe presentatiemogelijkheden (bijvoorbeeld in de sfeer van 'experience design') geven een betere mogelijkheid thema's aan te snijden die relevant zijn in het kader van de natuur- en milieu-educatie. In het hier genoemde model van een educatief museum wordt het museum gezien als een geïntegreerd geheel, dat wil zeggen dat alle aspecten in relatie staan tot de educatieve opdracht. Hierboven is vooral aandacht besteed aan de collectie en de expliciet communicatieve activiteiten, maar er zijn ook andere aspecten die in dit kader aandacht verdienen. Een van die aspecten is het materiaalgebruik in de presentatie, in het restaurant, bij schoonmaak, etc. De Clercq heeft in dit verband wel eens gesproken van 'impliciete techno-educatie'. De wijze waarop een museum omgaat met grondstoffen en energie is ook te beschouwen als impliciete natuur- en milieu-

educatie. Een mooi voorbeeld van zelfkritiek in dit opzicht is te vinden in de afdeling Mens en Milieu van het Tropenmuseum waar melding wordt gemaakt van het feit dat de vloer van het museum belegd is met tropisch hardhout en daarmee een bijdrage heeft geleverd aan het verdwijnen van het tropische regenwoud.

Een andere museale activiteit die gerelateerd kan worden aan de educatieve opdracht, is de museumwinkel. Niet alleen met de verkoop van boeken, maar ook met de verkoop van souvenirs en andere voorwerpen worden ongemerkt waarden overgedragen. Een natuurhistorisch museum dat in zijn museumwinkel geprepareerde en ingelijste tropische vlinders verkoopt, doet overigens afbreuk aan de doelstellingen van de natuur- en milieu-educatie, zelfs al kan worden aangetoond dat het hier om gekweekte exemplaren gaat.

5 OVERHEIDSBELEID

5.1 Betrokken ministeries

In voorgaande hoofdstukken is een aantal suggesties gedaan voor de ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie in musea. Die hebben betrekking op het functioneren van het museum als individuele instelling. De vraag is in welke positie de (rijks)overheid is om aan die ontwikkeling bij te dragen.

Er zijn in principe 7 ministeries die te maken (kunnen) hebben met de musea als publiekgerichte instellingen:

- WVC ---> algemene bestelverantwoordelijkheid
- LNV ---> natuur- en milieu-educatie
- VROM ---> natuur- en milieu-educatie
- O&W ---> gebruik door het onderwijs
- EZ ---> toerisme
- V&W ---> natuur en milieu in relatie tot waterbeheer en vervoer
- BuiZa/(OS) ---> natuur en milieu in de derde wereld

Er kan worden geconstateerd dat de overheid een sterke neiging vertoont tot terughoudendheid op het terrein van het museumbeleid.

De motie-Feenstra-Esselink van 1988 heeft, anderzijds, de regering opgedragen om de inspanningen op het gebied van de natuur- en milieu-educatie van de ministers van Economische Zaken, van Verkeer en Waterstaat, van Onderwijs en Wetenschappen, van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en van Ontwikkelingssamenwerking vergelijkbaar te maken met die van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer te vergroten.

Deze niet parallel lopende ontwikkelingen (terughoudendheid vs. motie) hebben er mogelijk toe geleid dat zowel het museale beleid als dat op het gebied van de natuur- en milieu-educatie nog niet integraal is ontwikkeld.

5.2 Beleidsvelden en -verantwoordelijkheden

Hieronder wordt een aantal beleidsvelden van de rijksoverheid besproken die ingangen voor museaal natuur- en milieu-educatiebeleid zouden kunnen bieden.

WVC

Onder dit ministerie ressorteren diverse rijksmusea die zich in meerdere of mindere mate met natuur- en milieu-educatie bezighouden.

Het heeft geen sterke inhoudelijke betrokkenheid bij het werkveld van de musea. Het legt bij toekenning van subsidies in de sfeer van museale ontwikkeling en vernieuwing wel kwaliteitscriteria aan maar stuurt in het algemeen niet ten aanzien van de themakeuze. Toch heeft de minister enige tijd geleden ingestemd met een suggestie van de voormalige Commissie van Advies voor de Natuurhistorische Musea om adviesaanvragen over projecten die zich richten op natuur- en milieu-educatie in musea, met voorrang te honoreren.

Daarnaast bestaat er een algemene subsidieregeling met betrekking tot publiekgerichte activiteiten in musea. Belangrijke voorwaarden van die regeling zijn dat de activiteit een landelijke of zelfs internationale reikwijdte heeft danwel regionaal of lokaal van opzet is maar in dat geval een vernieuwende en elders toepasbare aanpak heeft. Is aan een van die voorwaarden voldaan, dan worden samenwerking tussen verschillende instellingen alsook gerichtheid op een brede doelgroep van belang geacht. De subsidiemogelijkheden kunnen betrekking hebben op:

- de collectie
- publiekstaken
- deskundigheidsbevordering.

LNv

Dit ministerie voert geen structureel beleid met betrekking tot voorzieningen als musea. De beleidsmatige betrokkenheid bij de musea kan slechts worden verklaard vanuit de natuur- en milieu-educatie. In dat opzicht zijn van belang:

- de inrichting van een Nationale Natuurhistorische Presentatie te Leiden
- projecten en experimenten van individuele musea die de natuur- en milieu-educatie ontwikkelen (inhoudelijk, methodisch of qua vormgeving)
- (na)scholing van medewerkers met een publiekgerichte taak.

VROM

In principe voert dit ministerie een beleid ten aanzien van de natuur- en milieu-educatie dat vergelijkbaar is met dat van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Er is een sterke verbondenheid tussen de bereidheid tot subsidiëring en het inhoudelijke beleid van het ministerie. Een typische 'milieugerichte' aanpak (zoals in het Museon) scoort daarbij hoog.

O&W

Dit ministerie heeft ten aanzien van musea als publiekgerichte instellingen geen directe beleidsverantwoordelijkheden. Het onderwijskundige gebruik van musea (ook in relatie tot de natuur- en milieu-educatie) is een opening voor beleidsmatige belangstelling op grond van de Wet op de Onderwijsverzorging. Het is dan ook voorstelbaar dat de ontwikkeling van publiekgerichte projecten van musea waarbij gebruik door het onderwijs aan de orde is, tot subsidiëring zou kunnen leiden. Daarnaast kan het volwassenenonderwijs een aanknopingspunt bieden.

EZ

De interesse van dit ministerie ligt in de sfeer van het museum als toeristische voorziening en wel in de bevordering van het bezoek daaraan. De beschikbare beleidsinstrumenten daartoe liggen in de sfeer van de kwaliteitsverbetering van de toeristische dienstverlening, bijvoorbeeld in de op produkten en produktiewijzen gerichte musea.

V&W

Verkeer en Waterstaat heeft beleidsverantwoordelijkheden op het gebied van waterbeheer en infrastructuur voor het verkeer. Ecologische aspecten daarvan worden steeds belangrijker in het beleid. Het ministerie

heeft al jaren belangstelling voor publiekgerichte activiteiten, getuige de financiële betrokkenheid bij informatiecentra als Expozee, Nieuw Land en Neeltje Jans.

OS

De minister van Ontwikkelingssamenwerking is betrokken bij de natuur- en milieu-educatie aan Nederlandse doelgroepen via de door hem gesubsidieerde Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking (NCO). Deze commissie subsidieert onder andere educatieve projecten van particuliere instellingen voorzover die te maken hebben met ontwikkelingssamenwerking. Ook subsidieert de minister van Ontwikkelingssamenwerking het Tropenmuseum.

Beleidsontwikkeling

In zijn advies over taken van ministeries op het gebied van de natuur- en milieu-educatie (Natuurbeschermingsraad, 1989) stelt de raad zich op het standpunt dat zij alle medeverantwoordelijk zijn voor de algemene ecologische vorming. Aangezien musea zich daarmee bezig (dienen te) houden, mag van de rijksoverheid een erkenning op die titel worden verwacht. Die erkenning zou kunnen worden geformuleerd in het verwachte Kaderplan natuur- en milieu-educatie. Tevens kan in dat plan aandacht worden gegeven aan de noodzaak van de aanwezigheid van musea in grote bevolkingsagglomeraties, juist met het oog op hun functie als voorziening op het gebied van de natuur- en milieu-educatie.

In termen van concrete beleidsmaatregelen kan men denken aan de bevordering van een op die voorzieningen gerichte ondersteuningsstructuur waarvan in paragraaf 3.3 sprake was. Scholing en nascholing van medewerkers met publiekgerichte taken is één van de belangrijkste vormen van ondersteuning die de versterking van natuur- en milieu-educatie in musea kan helpen bevorderen.

Het mogelijk maken van proefprojecten om praktijkervaring met natuur- en milieu-educatie in museale presentaties op te doen, is een tweede, algemene mogelijkheid.

Het mogelijk maken van een meerjarenprogramma voor nascholing is naar de mening van de raad een directe taak voor de overheid als geheel. Hij is dan ook van mening dat de desbetreffende ministeries gezamenlijk nascholing gedurende enkele jaren mogelijk dienen te maken. Daarnaast dienen de initiële opleidingen in de gelegenheid te worden gesteld om natuur- en milieu-educatie in hun programma's op te nemen. De raad is tenslotte van mening dat de rijksoverheid de totstandkoming van het eerder bepleite 'Ontwikkelingsplan natuur- en milieu-educatie in musea' dient te stimuleren.

5.3 Provinciale en gemeentelijke overheden

Ook het beleid van lagere overheden verdient aandacht. In het algemeen is het nog niet duidelijk welk beleid lagere overheden ten aanzien van natuur- en milieu-educatie in musea voeren. Er kan van worden uitgegaan dat het geografische bereik van een museum vaak (mede)bepalend zal zijn voor de beleidsmatige mogelijkheden. Zo verdienen de ontwikkelingen in Noord-Brabant waar natuur- en milieu-educatie in musea door de provincie wordt bevorderd, navolging in andere provincies. Het Interprovinciaal Overleg zou de discussie hierover kunnen initiëren. Een knelpunt lijkt te zijn dat de financiering van musea en natuur- en milieu-educatie vanuit verschillende provinciale bronnen (artikelen) plaatsvindt. Overleg tussen de afdelingen die die financiën beheren, is gewenst.

Met betrekking tot de lokale musea is het denkbaar dat er in het gemeentelijke milieubeleid en het beleid ten aanzien van de volwassenen-educatie en het onderwijs financiële ruimte wordt geboden om natuur- en milieu-educatie in die musea te helpen ontwikkelen.

6 AANBEVELINGEN TER VERSTERKING VAN NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE
IN MUSEA

In dit hoofdstuk komt een aantal aanbevelingen aan de orde die de natuur- en milieu-educatie in musea kunnen helpen bevorderen. Er wordt ingegaan op de mogelijkheden van de individuele musea, van de ondersteunende instellingen en ook op de verantwoordelijkheden van de overheid. De raad geeft daarmee te kennen dat hij vooral initiatieven van het werkveld verwacht.

Onderstaande aanbevelingen zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op de knelpunten genoemd in paragraaf 3.5 en zijn op alle besproken categorieën musea gericht.

A. Aanbevelingen voor de musea en museale instellingen

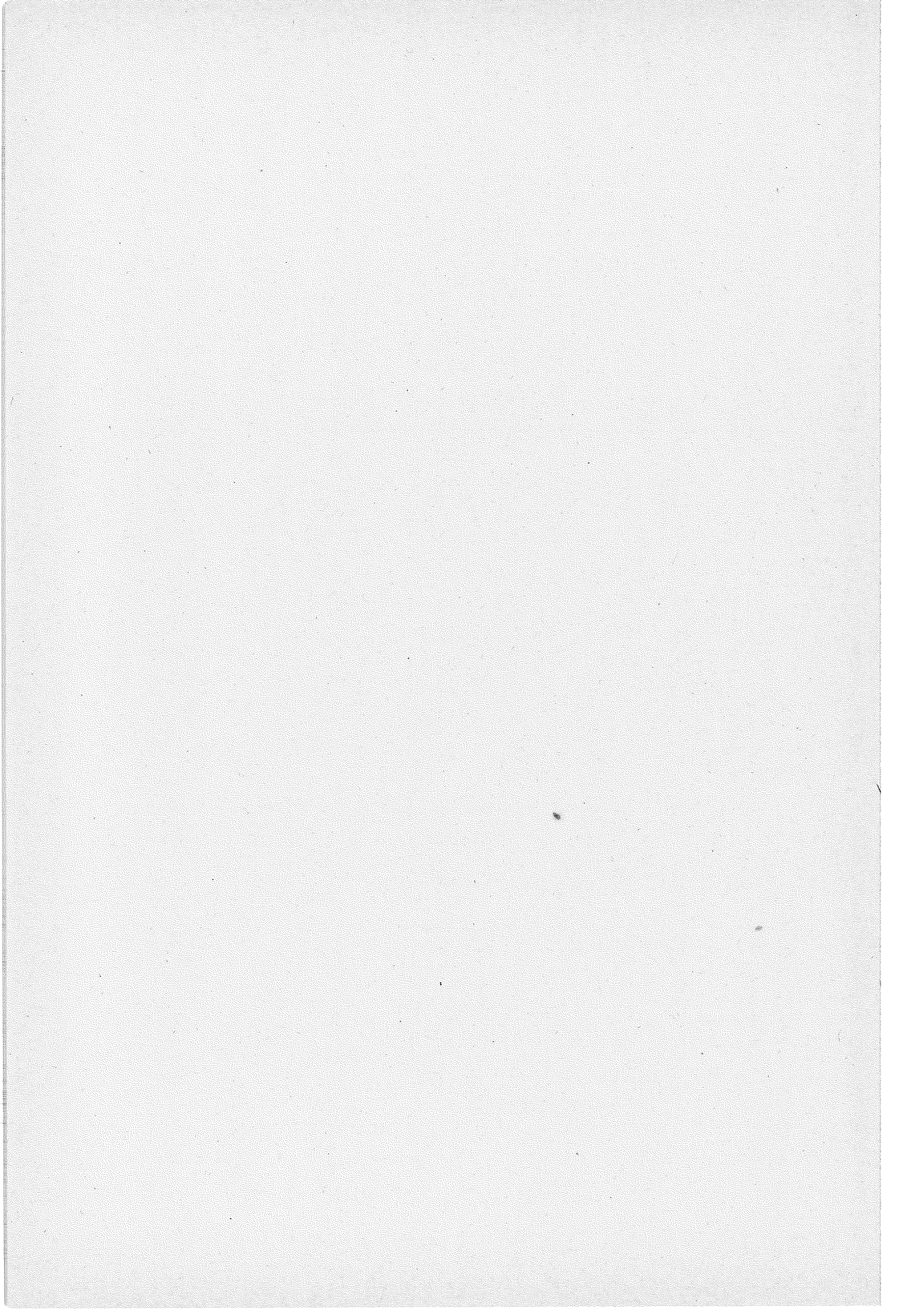
1. De doelstellingen van musea kunnen zodanig worden geformuleerd dat de plaats van de mens in en diens invloed op de natuur als thema in publiekgerichte activiteiten duidelijk doorklinkt.
2. Natuur- en milieu-educatie is geen nieuwe museale activiteit, maar een invalshoek. Musea zouden kunnen onderzoeken hoe aspecten van natuur en milieu kunnen worden verweven met andere thema's in publiekgerichte activiteiten, zodat deze elkaar onderling versterken.
3. Musea die natuur- en milieu-educatieve activiteiten willen uitvoeren, moeten kunnen beschikken over goede informatie met betrekking tot de relatie mens-milieu. Dit houdt onder meer in dat die onderwerpen ook aandacht moeten krijgen in het verzamel- en onderzoeksbeleid van musea.
4. Natuur- en milieu-educatie in het publiekgerichte werk van musea zou aansluiting moeten zoeken bij de huidige tendens om zowel de ecologische als de gedragswetenschappelijke dimensies van de milieuproblematiek in samenhang tot elkaar te belichten.

5. Musea zouden samenhang moeten brengen in alle publiekgerichte activiteiten en voorzieningen; activering en participatie van de bezoeker staan daarbij centraal, zowel intra- als extra-muraal.
6. De nucleusfunctie van musea zou versterkt moeten worden door actief te zoeken naar mogelijkheden voor multifunctionele activiteiten van musea.
7. Samenwerkingsprojecten op het gebied van de natuur- en milieu-educatie tussen musea van uiteenlopende disciplines, ook in het buitenland, kunnen worden opgezet met het oog op de afstemming van werkzaamheden.
8. Grondstoffen- en energiegebruik spelen een rol bij de bouw en exploitatie van het museumgebouw. Bewust gebruik van materialen en zorgvuldig omgaan met energie ondersteunen activiteiten op het gebied van de museale natuur- en milieu-educatie.
9. De museumopleidingen zouden in hun initiële en nascholingsactiviteiten aandacht moeten besteden aan de doelstellingen, inhouden en methoden van natuur- en milieu-educatie, toegepast op de verschillende museumsectoren.
10. Musea dienen, waar van belang, samenwerking te zoeken met organisaties die zich met natuur- en milieu-educatie bezighouden.
11. De Nederlandse Museumvereniging dient de verantwoordelijkheid te nemen voor de totstandkoming van een 'Ontwikkelingsplan natuur- en milieu-educatie in musea'. Daartoe dient zij een samenstel van provinciale consultants natuur- en milieu-educatie, museumconsultanten en haar secties te verzoeken de opstelling van zo'n plan ter hand te nemen.

12. Als onderdeel van het ontwikkelingsplan wordt aanbevolen in iedere museumsector een proefproject te starten waarin diverse mogelijkheden in de praktijk worden uitgetest.

B. Aanbevelingen voor de overheid

1. De betrokken ministeries (WVC, LNV, VROM, O&W, EZ, V&W, OS) zouden ieder in het Kaderplan natuur- en milieu-educatie moeten aangeven op grond van welke beleidsonderdelen zij kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie in musea.
2. De rijksoverheid zou scholing en nascholing van museummedewerkers op het punt van natuur- en milieu-educatie mogelijk moeten maken.
3. De rijksoverheid dient de Nederlandse Museumvereniging in staat te stellen een 'Ontwikkelingsplan natuur- en milieu-educatie in musea' te laten ontwikkelen.
4. De rijksoverheid wordt aanbevolen ervoor zorg te dragen dat in alle museale sectoren proefprojecten op het gebied van de natuur- en milieu-educatie worden opgezet en uitgevoerd (zie ook aanbeveling A 12).
5. Provinciale en gemeentelijke overheden dienen in hun beleid de museale natuur- en milieu-educatie een functionele en daarmee financieel herkenbare plaats te geven.

LITERATUUR

American Association of Museums, 1984. Museums for a new century, Washington.

Carnes, A., 1986. Showplace, playground or forum? Choice point for science museums. Museum News 64(4): 29-35.

Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, 1978. Educatief werk in natuurhistorische musea en bezoekerscentra. Den Haag.

Gettmann, W.W., 1987. Umwelt- und Naturschutzinformation im Naturkundemuseum. Museumkunde 52(3): 139-144.

Hewison, R., 1987. The heritage industry. Methuen, London.

Hoenemann, W., 1983. Ökologische Aspekte und ihre Berücksichtigung in der naturkundlichen Museumspädagogik.

In: W. Kolbe & A. Biermann (red.) Ökologische Aspekte im Museum. Rheinland Verlag, Köln, pp. 36-45.

International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 1980. World Conservation Strategy. Gland

Mensch, P.J.A. van, 1983. Natural history museums - new directions. Reinwardt Studies in Museology (1): 55-63.

Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, 1982. Een zaak van leven en dood. Het beleid van het ministerie van CRM ten aanzien van de natuurhistorische musea. Rijswijk.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1987. Het beleid ten aanzien van de natuurhistorische musea. Rijswijk.

Natuurbeschermingsraad, 1985. Tussen natuurbeleven en overleven. Een basisvisie op de natuur- en milieueducatie. Utrecht.

Natuurbeschermingsraad, 1987. Natuur- en milieu-educatie in bezoekers-centra. Utrecht.

Natuurbeschermingsraad, 1989. Natuur- en milieu-educatie en ministeries. Utrecht.

Postman, N., 1986. Wij amuseren ons kapot. Het Wereldvenster, Houten

Reiden, V.I. van der & M.E.B. Kaspers, 1985. Op de tast. Een verkenning naar de mogelijkheden voor een discovery room in de Nederlandse musea. Skriptie Reinwardt Academie, Leiden.

Rook, G.J. de, 1987. Inleiding. Het museum als speelbal op de golven van het politiek-economische krachtenveld. Metropolis M 8(5/6): 8-15.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne, 1988. Zorgen voor morgen. Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn.

Steward, J., 1980. A survey of local environmental record centres in Britain. Museums Journal 80(3): 161-164.

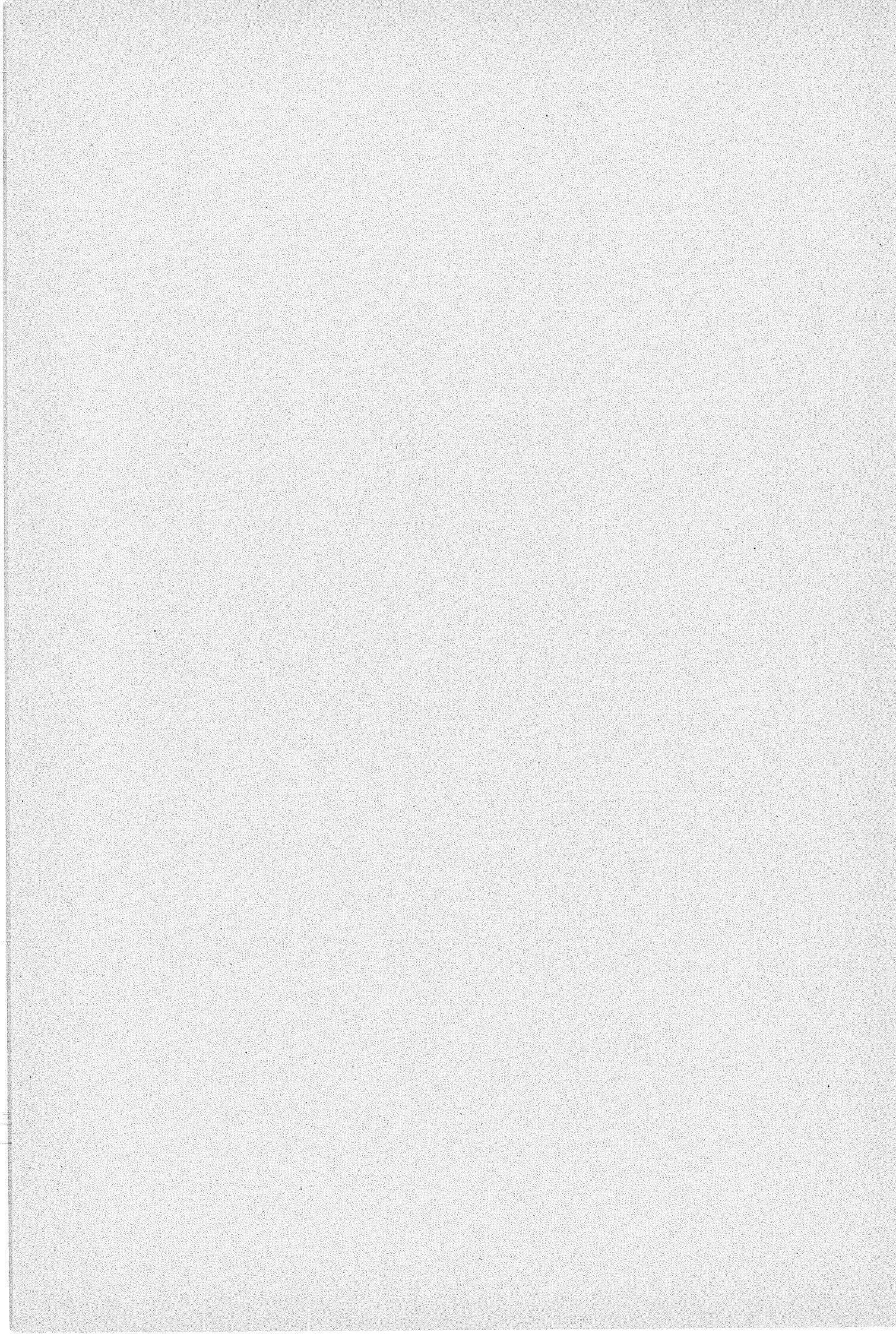
Willink, J., 1987. Van vorming tot werving. Metropolis M 8(5/6): 67-75.

World Commission on Environment and Development, 1987. Our common future. Oxford University Press, Oxford.

Verantwoording illustraties

Foto omslag: J. de Haas, Waalre

Blz. 14: J. de Haas
 16: Milieu Educatie Centrum Eindhoven
 20: Milieu Educatie Centrum Eindhoven
 25: Milieu Educatie Centrum Eindhoven
 30: J. de Haas
 33: Milieu Educatie Centrum Eindhoven
 34: Milieu Educatie Centrum Eindhoven
 35: Milieu Educatie Centrum Eindhoven
 36: Milieu Educatie Centrum Eindhoven

Tekenwerk: J.Th. van den Berg

Typewerk : Natascha Dumar

Dit advies wordt franco toegezonden na betaling van f. 7,- op postgiro
1565666 van de Natuurbeschermingsraad te Utrecht, onder vermelding van
advies 'Natuur- en milieu-educatie in musea.'

